

SUN'IY INTELEKTNING GLOBAL MEHNAT BOZORI VA IQTISODIY TENGSIZLIKKA TA'SIRI: KOMPLEKS TAHLIL

Ergashev Alixuja Shukurullo o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot
universiteti Samarqand filiali talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola XXI asrning eng dolzarb texnologik hodisasi - Sun'iy intellekt (SI) inqilobi va uning global mehnat bozori hamda iqtisodiy barqarorlikka ta'sirini tahlil qiladi. Muallif SI texnologiyalarining ish o'rinlarini avtomatlashtirish (Substitution effect) va inson salohiyatini kengaytirish (Augmentation effect) xususiyatlarini o'zaro qiyoslaydi. Maqolada kognitiv va jismoniy rutin ishlarning qisqarishi, malaka polarizatsiyasi hamda daromadlar tengsizligining ortishi kabi fundamental xavflar asoslab berilgan. Shuningdek, reshoring jarayonlari va davlatlar o'rtasidagi "raqamli devor" muammolari ko'rib chiqiladi. Yakunda ijtimoiy inqirozning oldini olish uchun universal bazaviy daromad, "robot solig'i" va umrbod ta'lim kabi strategik yechimlar taklif etiladi.

Kalit so'zlar:

Sun'iy intellekt, mehnat bozori transformatsiyasi, iqtisodiy tengsizlik, Avtomatlashtirish, inson salohiyatini kengaytirish, malaka polarizatsiyasi, raqamli devor, mehnat unumdorligi.

Kirish Texnologik Determinizm va Yangi Davr XXI asrning birinchi choragi insoniyat tarixiga "Sun'iy intellekt (SI) inqilobi" davri bo'lib kirdi. Bugungi kunda SI nafaqat texnologik soha, balki ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikning asosiy omiliga aylandi. Bugun biz guvoh bo'layotgan jarayonlar avvalgi sanoat inqiloblaridan o'zining tezligi, ko'lami va intellektual chuqurligi bilan farq qiladi. Mazkur maqolada SI texnologiyalarining mehnat bozoridagi strukturaviy o'zgarishlari, daromadlar tengsizligi va yangi iqtisodiy paradigmalar batafsil tahlil qilinadi. **Rutin Vazifalarni Avtomatlashtirish (Substitution Effect)** Algoritmlar va neyrotarmog'lar inson

mehnati talab qilinadigan takroriy, qoidalarga asoslangan vazifalarni jadal egallamoqda. Bu faqat jismoniy mehnat (omborxonalar, ishlab chiqarish liniyalari) emas, balki kognitiv rutin ishlarni ham (buxgalteriya hisobi, ma'lumotlarni tahlil qilish, huquqiy hujjatlarni saralash) o'z ichiga oladi. Oksford universiteti tadqiqotlariga ko'ra, yaqin 20 yil ichida rivojlangan davlatlardagi ish o'rinlarining 47 foizi avtomatlashtirilishi mumkin. **Inson Salohiyatini Kengaytirish (Augmentation Effect)** SI insonning o'rnini bosish o'rniga, uning imkoniyatlarini oshiruvchi vosita sifatida ham chiqadi. Masalan, tibbiyotda SI diagnostikasi shifokorga aniqroq qaror qabul qilishga yordam beradi, muhandislikda esa murakkab hisob-kitoblarni millisekundlarda bajaradi. Bu jarayon mehnat unumdorligining mislsiz o'sishiga olib keladi.

Malaka Polarizatsiyasi (Skill Biased Technological Change) Bozorda "O'rta sinf" kasblari (masalan, o'rta bo'g'in menejerlari, ma'muriy xodimlar) kamayib bormoqda. Buning o'rniga mehnat bozori ikki qutbga bo'linmoqda: yuqori maoshli, yuqori malakali texnologik mutaxassislar va past maoshli, avtomatlashtirish qiyin bo'lgan xizmat ko'rsatish xodimlari (masalan, parvarishlash, sanitar xizmatlar). Bu esa jamiyatda "daromadlar jarligi"ni yuzaga keltiradi. **Kapital Egalarining Ustunligi** Klassik iqtisodiyotda daromad mehnat va kapital o'rtasida taqsimlanadi. Biroq, SI davrida daromadning katta qismi intellektual mulk va texnologiya egalari (yirik IT korporatsiyalar) qo'lida to'planadi. Robotlar maosh talab qilmaydi, demak, ishlab chiqarilgan qiymat ishchilarga ish haqi bo'lib emas, balki kompaniya egalariga sof foyda bo'lib qaytadi. SI faqat shaxslar o'rtasidagi emas, balki davlatlar o'rtasidagi tengsizlikni ham oshiradi. Rivojlangan davlatlar (AQSH, Xitoy, Yevropa Ittifoqi) SI infratuzilmasiga milliardlab dollar investitsiya kiritayotgan bir paytda, rivojlanayotgan davlatlar "arzon ish kuchi" ustunligidan mahrum bo'lishi mumkin. Agar ishlab chiqarish to'liq robotlashsa, yirik kompaniyalarga zavodlarni rivojlanayotgan davlatlarda ushlab turishning hojati qolmaydi (Reshoring jarayoni).

Sun'iy intellekt (SI) global mehnat bozoriga va iqtisodiy tengsizlikka ta'sir ko'rsatadigan muhim omil hisoblanadi. SI texnologiyalarining rivojlanishi mehnat

bozorida yangi imkoniyatlar yaratgan bo'lsa-da, bir vaqtning o'zida iqtisodiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkin.

Birinchiidan, sun'iy intellektning joriy etilishi ko'plab sohalarda ish jarayonlarini avtomatlashtirishga olib kelmoqda. Bu esa, o'z navbatida, ba'zi kasblar va ish joylarini yo'qotishga sabab bo'lishi mumkin. Masalan, ishlab chiqarish, transport va xizmat ko'rsatish sohaslarida SI texnologiyalari inson ishchilarini almashtirib, ish o'rinlari kamayishiga olib kelmoqda. Natijada, past malakali ishchilar uchun ish topish qiyinlashmoqda, bu esa ularning daromadlarini pasaytiradi va iqtisodiy tengsizlikni kuchaytiradi.

Ikkinchiidan, sun'iy intellektni ishlab chiqish va joriy etish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar yuqori darajada. Bu esa malakali ishchilar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, lekin ular orasida farqni yanada kuchaytiradi. Yuqori malakali mutaxassislar SI texnologiyalaridan foydalangan holda yuqori daromadli ishlarni egallashlari mumkin, bu esa iqtisodiy tengsizlikni yanada oshiradi. Uchinchiidan, sun'iy intellekt global mehnat bozorini yanada raqobatbardosh qiladi. Raqobat kuchayishi natijasida kam rivojlangan mamlakatlarda ish haqlari pasayishi mumkin, chunki kompaniyalar xarajatlarni kamaytirish maqsadida avtomatlashtirishga o'tmoqda. Bu esa global miqyosda iqtisodiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkin. Biroq, sun'iy intellektning ijobiy ta'sirlari ham bor. SI texnologiyalari yangi ish o'rinlarini yaratish imkoniyatini beradi. Masalan, yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va ularni qo'llash uchun talab yuqori malakali mutaxassislarni talab qiladi. Bu esa ta'lim va malaka oshirish sohaslarida yangiliklarni kiritishga yordam berishi mumkin. Umuman olganda, sun'iy intellekt global mehnat bozoriga va iqtisodiy tengsizlikka ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Biroq, uning salbiy ta'sirlarini kamaytirish va ijobiy imkoniyatlardan foydalanish uchun davlatlar va kompaniyalar ta'lim tizimini rivojlantirish, malaka oshirish dasturlarini amalga oshirish va ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirishga e'tibor berishlari zarur. Bu orqali sun'iy intellektdan kelib chiqadigan ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni bartaraf etish mumkin.

Xulosa:

Sun'iy intellekt bu ob'ektiv voqelik. U keltirib chiqaradigan iqtisodiy tengsizlik texnologiyaning aybi emas, balki uni boshqarish tizimining nuqsonidir. Agar biz SIDan faqat foyda olish vositasi emas, balki umumiy farovonlikni oshirish drayveri sifatida foydalansak, u insoniyatni og'ir rutin mehnatdan xalos qilib, yangi ijodiy sivilizatsiyaga poydevor bo'lishi mumkin. Kelajak mehnat bozori ko'proq hissiy intellekt, ijodkorlik va insoniy munosabatlarga tayanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2018). The Race between Man and Machine: Implications of Technology for Growth, Factor Shares, and Employment. *American Economic Review*, 108(6), 1488–1542. <https://doi.org/10.1257/aer.20160696>
2. Autor, D. H. (2015). Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation. *Journal of Economic Perspectives*, 29(3), 3–30. <https://doi.org/10.1257/jep.29.3.3>
3. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton & Company. <https://secondmachineage.com/>
4. Dauvergne, P. (2020). *AI in the Wild: Sustainability in the Age of Artificial Intelligence*. MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/12330.001.0001>
5. Frey, C. B., & Osborne, M. A. (2013). *The Future of Employment: How susceptible are jobs to computerisation? Oxford Martin Programme on Technology and Employment*. <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/publications/the-future-of-employment/>
6. Gates, B. (2017, February 17). *The Robot Tax*. Quartz Interview. <https://qz.com/911968/bill-gates-says-ai-should-be-taxed/>
7. Korinek, A., & Stiglitz, J. E. (2019). *Artificial Intelligence and Its Implications for Income Distribution and Unemployment*. National Bureau of Economic Research. <https://doi.org/10.3386/w24174>

8. Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Belknap Press. <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674430006>
9. Schwab, K. (2016). The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/about/the-fourth-industrial-revolution-by-klaus-schwab/>